

מבחן בית - יחסי דרג מדיני-צבאי בישראל

מטלה זו בוחנת את היסטוריית היחסים המורכבים בין הדרג הצבאי והמדיני בישראל. לשם הבנת מורכבותם של יחסים אלו, אציג רקע כללי על יחסי הדרג המדיני והצבאי בעולם, ולאחר מכן אתמקד במדינת ישראל, מקרה ייחודי, בה היחסים בין הדרג המדיני והצבאי הם מורכבים יותר. לשם הניתוח אעמוד על הסיבות למורכבות ולקושי ביחסים שבין שני הדרגים, ואסקור פרשיות ונקודות ציון עיקריות בהיסטוריה של ישראל, בהן באו לידי ביטוי הקשיים והמורכבות ביחסים ביניהם.

מאז קום המדינות המודרניות הפכו היחסים בין הדרג הצבאי לדרג המדיני ליחסים מסובכים ומורכבים. במדינות רבות קיים מתח מובנה בין הדרג המדיני לדרג הצבאי, כאשר בדרך כלל הוא סמוי, ומתגלה לציבור רק בזמנים של משבר. עימותים בין שני הדרגים הם תופעה נפוצה בעולם, תופעה אשר פוגעת לעתים בתפקוד של שניהם. במדינות דמוקרטיות, ממונה הדרג המדיני על הדרג הצבאי, אך למרות שהיחסים מעוגנים בחוק, הם לא תמיד מובנים מאליהם, בייחוד כאשר החוק הוא חלקי.

בעולם, ניתן לראות כדוגמה למתח בין שני הדרגים את מלחמת קוריאה (1950), במהלכה המרה הגנרל מקארתור את הוראתו המפורשת של הנשיא טרומן, ופתח במהלך צבאי אשר סיבך את ארצות הברית ישירות עם סין, תוך שהוא ממליץ להטיל פצצת אטום נוספת, הפעם על סין, ובכך לגרום למלחמת עולם שלישית. טרומן לא הסכים לכך, מחשש למלחמה גרעינית ולמותם של מיליוני אנשים. בעדותו של הגנרל מקארתור בפני הסנאט בשנת 1951 ציין כי כאשר המדיניות נכשלה ואנשי הצבא לוקחים על עצמם את ביצוע הפעולה, יש לתת בהם אמון, ואסור ששום גורם מדיני יפריע להם מלבצע את מלאכתם או יגרע מהסיכוי שלהם לנצח.

גם כיום, מתריעים אנשי צבא ומודיעין בכירים בארצות הברית כמו ראש המודיעין לשעבר, גיימס קלאפר, ומנהל ה-CIA לשעבר ג'ון ברנן, מפני שאיפותיו של הנשיא טראמפ לכוח ושליטה, ומעלים חששות באשר להתנהגותו הבלתי יציבה והבלתי צפויה, ועקב כך ספקות בנוגע ליכולתו להתנהל בנושאים מורכבים וחיוניים, בייחוד בהקשרים צבאיים הנוגעים לנשק גרעיני.

בישראל, מוכר המתח בין שני הדרגים עוד מראשית ימיה של המדינה, והוא מתעצם עוד יותר כתוצאה מהחולשה המבנית של הדרג המדיני והעוצמה הרבה של צה"ל. צה"ל הוא גוף ממלכתי אשר שימש עם קום המדינה כמכשיר בתהליך בניית האומה הישראלית ובעיצוב דמותה של החברה. בהתאם לכך, רואה החברה הישראלית ומנהיגיה בצבא כלי לקידום יעדים לאומיים, אשר חורגים מעבר לתפקיד המוכר של צבאות בעולם. בנוסף, המקרה הישראלי הוא ייחודי ורחב יותר מאשר במדינות אחרות, כיוון שלא מדובר רק במגזר הצבאי במדינה, אלא במגזר הביטחוני כולו, אשר כולל גם גורמים אזרחיים, כמו אנשי משרד הביטחון, המוסד, השב"כ, עובדי תעשיות ביטחוניות וקובעי מדיניות השותפים בגיבוש מדיניות הביטחון הלאומי.

כפיפותו של הדרג הצבאי לדרג הפוליטי בישראל מושרשת בתרבות הפוליטית עוד מתקופת היישוב. התלות הגבוהה של הצבא והארגונים הצבאיים לפני הקמת המדינה במוסדות המדינה שבדרך ובהמשך במוסדות המדינה הניחה תשתית לנורמה זו. כבר בשנת 1949 טען דוד בן גוריון, כי "אין הצבא קובע המדיניות, המשטר, החוקים וסדרי הממשל במדינה. אין הצבא קובע על דעת עצמו אפילו את מבנהו, סדריו וקווי פעולתו, ואין הוא כמובן מחליט על שלום ומלחמה. הצבא אינו אלא זרוע הביצוע, זרוע ההגנה והביטחון של ממשלת ישראל. המשטר במדינה, קווי המדיניות כלפי פנים וכלפי חוץ, הכרזת מלחמה ועשיית שלום, ארגון הצבא ועיצוב דמותו - כל אלה הם בסמכותם היחידה של הרשויות האזרחיות

הממשלה, הכנסת והבוחרים - לפי הכרעת הרוב בבחירות חופשיות. הממשלה נושאת במלוא האחריות על הצבא בפני נבחרי העם בכנסת, הצבא כפוף בכול לממשלה, ואינו אלא מבצע הקו המדיני וההוראות שהוא מקבל מהמוסד המחוקק והמבצע במדינה הכנסת והממשלה¹. דבריו של בן גוריון מסכמים בעצם את היחסים בין הדרג המדיני והצבאי בישראל ומדגישים את עליונותו של הדרג המדיני על הדרג הצבאי ואת כפיפותו אליו.

לכאורה ברור התייחסות בין הדרגים, אך למרות זאת, חוו יחסי הצבא והדרג המדיני בישראל סדרה של משברים ועימותים סביב תיחום הסמכויות עוד במלחמת העצמאות ובשנים הראשונות של המדינה. בעיות מורכבות ביחסים שבין הדרגים הובילו להפעלה לא יעילה של צה"ל, ולעתים למשבר ציפיות בין שני הדרגים. בנוסף, וכפי שנראה בהמשך, חוסר לכידות בעמדותיו של הדרג המדיני הוביל לכך שלא תמיד הנחיותיו תאמו את עמדות הממשלה, ולעתים היו מעורפלות. בהתאם לכך, התגלו קשיים רבים בשיח בין הדרג המדיני לצבאי בישראל ברוב המלחמות ואף עמדו במרכזן של מספר ועדות חקירה, כמו ועדת אגרנט במלחמת יום הכיפורים וועדת וינוגרד במלחמת לבנון השנייה.

כפי שצוין, עוד בתקופת קום המדינה חוו הדרג המדיני והדרג הצבאי משבר ביחסים, הן במלחמת העצמאות (1948) ולאחר מכן גם במלחמת ששת הימים (1967). בשנת 1948, התפטרו ראשי האגפים במטה הכללי של ההגנה עקב פיטורו של ישראל גלילי, ראש המפקדה הארצית. אירוע זה היה ביטוי לתפיסות המנוגדות ששררו באותה תקופה בנוגע לעתידו של צה"ל, כאשר בן גוריון תמך בהקמה של צבא ממלכתי, צבא העם, ללא קיומם של ארגונים צבאיים מחתרתיים נוספים, כדוגמת ההגנה והפלמ"ח. במקרה זה, נאלץ בן גוריון להחזיר את גלילי לעבודתו מספר ימים לפני פרוץ המלחמה, בעקבות צרכי המלחמה שבדרך.

בהמשך, וכאשר החמיר מצב הביטחון בשנות השישים, הלך וגבר שוב המתח בין רצונותיו של הצבא לבין כוונות הדרג המדיני, כאשר הצבא שאף להוביל את מדיניות הממשלה לכיוון אקטיביסטי יותר. לפני פרוץ המלחמה ובמהלך תקופה שנודעה כ"תקופת ההמתנה", מתח חלק מהדרג הצבאי ביקורת על הממשלה ועל הימנעותה מלצאת למתקפת מנע מול האיום המצרי. הדיון בין המטה כללי לבין ממשלת אשכול הסתיים לבסוף ללא קבלת החלטה, אך לאחר מספר ימים החליטה הממשלה כן לצאת למלחמה.

בין לבין ובשנות החמישים, נחשפה הפרשה שלימים נודעה כ"פרשת לבון", "העסק ביש". מדובר בסדרה של פעולות חבלה אשר ביצעה במצרים חוליה של אנשי מודיעין בשנת 1954, במטרה לעכב את יציאתם של הכוחות הבריטיים מתעלת סואץ. הרעיון היה לפגוע במתקנים במצרים באופן שייראה כאילו את הפעולה ביצעו לאומנים מצרים, ובכך לחבל ביחסים של מצרים עם מדינות המערב. אך הפעולה השלישית בסדרה נכשלה ומבצעה נתפס בעת מעשה. בעקבות מעצרו נחשפה

¹ דוד בן גוריון, על מבנה הצבא ודרכו, 27.10.1949.